

- Pugacewicz E. 2010a. Zmiany liczebności szponiastych Falconiformes w Puszczy Białowieskiej między latami 1985–1994 i 2004–2008. *Dubelt* 2: 65–82.
- Pugacewicz E. 2010b. Szponiaste Falconiformes krajobrazu rolniczo-leśnego południowej części Wysoczyzny Białostockiej. *Dubelt* 2: 43–63.
- Pugacewicz E. 2011. Zmiany w zespołach szponiastych Falconiformes na terenach o różnej lesistości w środkowej części Równiny Bielskiej w latach 1983–2010. *Dubelt* 3: 1–44.
- Pugacewicz E. 2012. Szponiaste Falconiformes wschodniej części Wysoczyzny Wysokomazowieckiej. *Dubelt* 4: 43–60.
- Strandberg R., Hake M., Klaassen R.H.G., Alerstam T. 2012. Movements of immature European Honey Buzzards *Pernis apivorus* in tropical Africa. *Ardea* 100: 157–162.
- Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. PTPP „pro Natura”, Wrocław.
- van Manen W., van Diermen J., van Rijn S., van Geneijgen P. 2011. Ecology of Honey Buzzard in the Veluwe Natura 2000 site (central NL) during 2008–2010, population level, breeding biology, habitat use and food. Natura 2000 report. Province of Gelderland, Arnhem NL/ Treetop foundation.
- van Manen W. 2013. Biology of Honey Buzzards *Pernis apivorus* in the primaeval forest Białowieża, Poland. *De Takkeling* 21: 101–126.
- Wilk T., Jujka M., Krogulec J., Chylarecki P. (red.). 2010. Ostoje ptaków o znaczeniu międzynarodowym w Polsce. OTOP, Marki.
- Zawadzki J. 2013. Trzmielojad *Pernis apivorus*. W: Zawadzka D., Ciach M., Figarski T., Kajtoch Ł., Rejt Ł. (red.). Materiały do wyznaczania i określania stanu zachowania siedlisk ptasich w obszarach specjalnej ochrony ptaków Natura 2000, ss. 245–248. GDOŚ, Warszawa.
- Ziesemer F., Meyburg B.U. 2015. Home range, habitat use and diet of Honey-buzzards during the breeding season. *Brit. Birds* 108: 467–481.

Paweł Mirski

Wydział Biologii, Uniwersytet w Białymstoku
Ciołkowskiego 1J, 15-245 Białystok
p.mirski@uwb.edu.pl

Tomasz Tumiel

Towarzystwo Przyrodnicze Dubelt
Juszkowy Gród 17, 16-050 Michałowo
tomtum@op.pl

Pierwsze próby zimowania rybitwy białowąsej *Chlidonias hybrida* w Polsce na tle jesiennych obserwacji tego gatunku

W dniu 1.01.2018 na zbiorniku Siemianówka (gm. Narewka, woj. podlaskie) zaobserwowano rybitwę białowąsą *Chlidonias hybrida* w pierwszej szacie zimowej (T. Tumiel). Ptak przebywał w pobliżu nasypu kolejowego prowadzącego przez środek zbiornika i często latał w towarzystwie śmieszek *Chroicocephalus ridibudus*. Podczas obserwacji panowała temperatura ok. 4°C, a zbiornik, który zwykle o tej porze roku jest całkowicie zamrznięty, był wolny od lodu. Podczas wizyty dnia 9.01 ponownie obserwowano rybitwę białowąsą, a jej cechy upierzenia jednoznacznie wskazywały, że był to ten sam osobnik (G. Grygoruk). Część zbiornika była już wtedy zamrznięta i w ciągu kilku kolejnych dni tafla lodu pokryła całą jego powierzchnię. Obserwowana rybitwa była w dobrej kondy-

cji pomimo dysfunkcji prawej nogi, która zwisała w czasie lotu. Opisana tu obserwacja jest pierwszym udokumentowanym styczniowym stwierdzeniem tego gatunku w Polsce. W ostatnim okresie odnotowano również dwie obserwacje grudniowe, które także mogą świadczyć o podejmowaniu prób zimowania. Pojedyncze, pierwszoroczne osobniki widziano 3.12.2008 na zalanym polderze w Sątopach-Samulewie (gm. Reszel) na Warmii (A. Sikora) oraz 24.12.2015 na Zb. Domaniowskim (gm. Wieniawa) na Mazowszu (P. Malczyk).

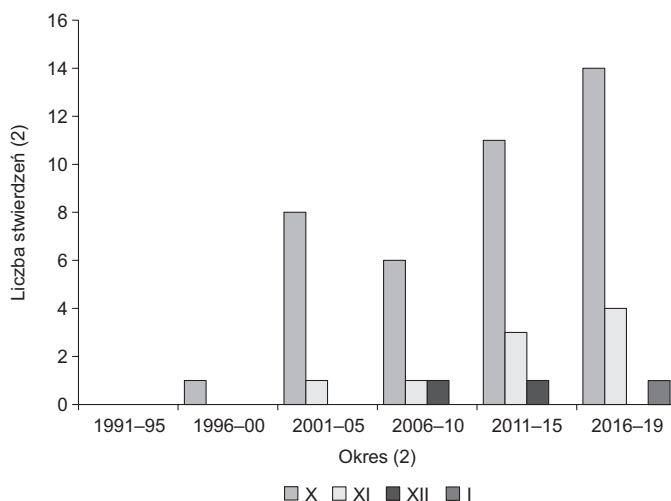
Rybitwa białowąsa jest gatunkiem o bardzo szerokim zasięgu występowania, w obrębie którego wyróżniono szereg podgatunków. Gniazduje zarówno w Australii, jak i Afryce (Mees 1977, Cramp 1985). Podgatunek nominatywny zasiedlający Europę najliczniej gniazduje na terytorium Białorusi, Hiszpanii, Rumunii, Rosji oraz Ukrainy, a trend krótkoterminowy (XXI wiek) całej europejskiej populacji, szacowanej na 66–108 tys. par, określany jest jako rosnący (BirdLife International 2015). W Polsce pierwsze lęgi rybitwy białowąsiej stwierdzono w roku 1968 (Tomiałojć 1990), jednak wyraźną ekspansję i dynamiczny wzrost liczebności nastąpił w latach 90. XX wieku, osiągając poziom 1600 par w roku 2007 (Komisja Faunistyczna 2008, Ledwoń et al. 2013). W ostatnim okresie trend wzrostowy wyhamował i najnowsze dane z lat 2013–2018 wskazują, że liczebność krajowej populacji fluktuuje w granicach 1200–2000 par (Chodkiewicz et al. 2019). Na poszczególnych obszarach w kolejnych latach może gniazdować w bardzo zmiennej liczebności, np. w dolinie Biebrzy w roku 2017 populację oceniono na 925 par, podczas gdy w „suchym” roku 2016 w ogóle nie stwierdzono jej lęgów (Krajewski et al. 2018).

W Europie występują dwie zróżnicowane genetycznie populacje rybitwy białowąsiej, zachodnia i wschodnia, różniące się rozmieszczeniem lęgów i rejonami zimowania (Gochfeld & Burger 1996, Dayton et al. 2017). Zimowiska zachodnioeuropejskiej populacji znajdują się w zachodniej Afryce, natomiast ptaki gniazdujące we wschodniej Europie zimę spędzają we wschodniej Afryce, głównie nad jeziorami i w rejonie delty Nilu w Egipcie oraz prawdopodobnie na Bliskim Wschodzie (Mees 1977, Cramp 1985, Meininger & Alta 1994, Gochfeld & Burger 1996, Lutraube et al. 2006). W zachodniej Europie kilkaset rybitw białowąsych zimuje również w Hiszpanii i we Francji, głównie w rejonie Morza Śródziemnego, a okazjonalnie spotykana jest także na wybrzeżu Portugalii. Najliczniej obserwowana jest w tym okresie w deltach hiszpańskich rzek Ebro i Guadalquivir, a zimowe stwierdzenia śródłądowe należą do rzadkości (Juan & Garcia 2015). Regularnie, lecz nielicznie spotykana jest również we Włoszech, gdzie w trakcie sezonów zimowych między latami 1992 i 2003 odnotowywano corocznie od 1 do 9 stwierdzeń tego gatunku (Sighele & Lui 2004). Grudniowe stwierdzenia odnotowywano w przeszłości również nad Morzem Czarnym w Rumunii (Lebert & Ouwenel 1976). Bardzo nielicznie zimuje w Turcji (Kirwan et al. 2010). Na północy Europy późne stwierdzenie rybitwy białowąsiej odnotowano w Skanii w południowej Szwecji – 25.11.2019 (<https://www.cherrug.se/nature> – data dostępu 10.01.2020). Do początku lat 80. XX wieku w Europie Środkowej najpóźniejsze stwierdzenia jesienne rejestrowano do połowy października, a wyjątkowo później: 16.12.1822 – wychudzony młody ptak na Jez. Schlei (Schleswig-Holstein) w północnej części Niemiec (Glutz von Blotzheim et al. 1982). W ostatnim czasie była stwierdzona zimą jedynie w Austrii – 14.01.2005 obserwowano ptaka dorosłego na terenie oczyszczalni ścieków w Wiedniu (<http://www.tarsiger.com/> – data dostępu 10.01.2020).

Obserwacje wykorzystane w niniejszej notatce pochodzą z krajowych publikacji (Tomiałojć & Stawarczyk 2003, Kawa 2004, Kaczorowski & Czyż 2013, Betleja et al. 2014, Beuch & Smyk 2015), kartotek regionalnych i stron internetowych: ornitho.pl i clanga.

com. Spośród krajowych gatunków rybitw sporadyczne próby zimowania w Polsce odnotowano u rybitwy czubatej *Thalasseus sandvicensis* (Błąd et al. 2000) i rybitwy rzecznej *Sterna hirundo* (Tomiałojć & Stawarczyk 2003). Rybitwy białowąse do niedawna odlatywały jesienią z terenu Polski do końca 2. dekady września. Obserwacje z końca tego miesiąca należały już do rzadkości, a do końca XX wieku odnotowano tylko jedno stwierdzenie październikowe (Tomiałojć & Stawarczyk 2003). Z początkiem XXI wieku rozpoczął się stopniowy wzrost liczby obserwacji październikowych, pojawiły się również stwierdzenia listopadowe (rys. 1). Trend wzrostowy późnojesiennych obserwacji trwa, a w ostatnich latach stwierdzenia październikowe odnotowywane są niemal corocznie (rys. 1). Koresponduje to ze wzrostem liczby osobników w 1. dekadzie tego miesiąca, kiedy spotykane były zgrupowania liczące do 20 os. – 5.10.2013 na stawach Adolfińskich w Małopolsce (obs. S. Gacek, ornitho.pl) (rys. 2).

Na wzrost liczby jesiennych stwierdzeń rybitwy białowąsej i podejmowanie przez ten gatunek prób zimowania może mieć wpływ kilka czynników. Jednym z nich są zmieniające się uwarunkowania klimatyczne, których skutkiem jest wzrost temperatur i w efekcie coraz rzadziej występująca i krótkotrwała pokrywa lodowa na zbiornikach w okresie jesienno-zimowym. Obserwacji rybitw białowąsych w grudniu i styczniu we wschodniej Polsce dokonano w ciepłych lub bardzo ciepłych jak na te miesiące warunkach termicznych. Średnia temperatura powietrza w tej części kraju była o 2–5°C wyższa od średniej wartości w grudniu dla okresu referencyjnego w latach 1981–2010 (Ustrunul et al. 2018). W takich warunkach zbiorniki wodne często były wolne od lodu, co umożliwiało ptakom skuteczne wyszukiwanie pokarmu, np. drobnych ryb, które stanowią jeden z głównych składników masy zdobywanego pożywienia (Gochfeld & Burger 1996). Do przetrwania w trudnych warunkach bardziej predysponowane wydają się samce, które są większe i mają większą masę ciała (Ledwoń 2011), a ponadto, przynajmniej w okresie lęgowym, odznaczają się odmienną techniką zdobywania pokarmu – często płytko się zanurzają,

Rys. 1. Liczba jesiennych i zimowych stwierdzeń rybitwy białowąsej w Polsce w latach 1991–2019 (Źródła danych: Tomiałojć & Stawarczyk 2003, Kawa 2004, Kaczorowski & Czyż 2013, Beteja et al. 2014, Beuch & Smyk 2015; kartoteki regionalne i strony: ornitho.pl oraz clanga.com)

Fig. 1. Number of Whiskered Tern records in Poland from October to January in the years 1991–2019. (1) – number of records, (2) – period

własne). Spośród osobników oznaczonych co do wieku, obserwacje jesienne dotyczą głównie ptaków pierwszorocznych. Do tej kategorii wiekowej należało 82% osobników (N=89), a obecność dorosłych stwierdzono tylko na początku jesieni, przy najpóźniejszej obserwacji 11.10.2016 na stawach w Landeku na Górnym Śląsku (J. Gil, kartoteka Śląska) (rys. 3). Sugeruje to, że przynajmniej część jesiennych obserwacji rybitw białowąsych może dotyczyć osobników z późnych, prawdopodobnie powtarzanych lęgów. Rozmieszczenie stwierdzeń jesiennych pokrywa się w znacznym stopniu z rejonami lęgowymi gatunku, co także może potwierdzać lokalne pochodzenie młodych ptaków. Dodatkowymi czynnikami przyczyniającym się do wzrostu liczby jesiennych stwierdzeń tej rybitwy może być liczniejsze niż niegdyś jej występowanie w kraju, jak również wzmożona aktywność i zwiększona liczba obserwatorów ptaków. Wobec rosnącej liczby stwierdzeń jesiennych i coraz częstszych, łagodnych zim, można spodziewać się kolejnych prób zimowania tego gatunku na terenie Polski.

Uzyskanie danych było możliwe dzięki zaangażowaniu szeregu obserwatorów, którym serdecznie dziękujemy. Są to: R. Adamiak, J. Betleja, S. Beuch, P. Białomyzy, T. Chodkiewicz, K. Czajkowski, S. Czyż, T. Drazny, S. Gacek, P. Gębski, J. Gil, P. Głowacki, J. Jagielko, G. Kaczorowski, P. Kaczorowski, R. Kapowicz, B. Kaźmierczak, P. Kołodziejczyk, Ł. Krajewski, R. Kraska, J. Król, R. Kruszyk, T. Kułakowski, M. Ledwoń, W. Lenkiewicz, K. Liersz-Żelasko, P. Malczyk, K. Matusik, I. Moczek, O. Myka, B. Nowak, G. Orłowski, M. Ostański, B. Popiołek, M. Rojek, G. Schneider, S. Sendera, P. Skałban, T. Świątek, S. Turowski, S. Watras, D. Wiehle i T. Zarzycki i P. Żelasko.

Summary: First wintering records of the Whiskered Tern *Chlidonias hybrida* in Poland on the background of autumn observations of the species. A Whiskered Tern in the first winter plumage was observed in winter 2017/2018 (1 and 9 Jan 2018) at the unfrozen Siemianówka reservoir (Narewka community, Podlasie Province, NE Poland). In previous years the species was noted twice in December, both times in Eastern Poland. These records are the first known attempts of the Whiskered Tern wintering in Poland. The number of autumn (October–November) records of juveniles of the species has also been increasing in last years in Poland.

Literatura

- Betleja J., Król J., Kohut J., Schneider G. 2014. Ptaki Zbiornika Goczałkowickiego. Ptaki Śląska 21: 5–68.
- Betleja J., Ledwoń M. 2015. Rybitwa białowąsa *Chlidonias hybrida*. W: Chylarecki P., Sikora A., Cenian Z., Chodkiewicz T. (red.). Monitoring ptaków lęgowych. Poradnik metodyczny. Wyd. 2, ss. 312–315. GIOŚ, Warszawa.
- Beuch S., Smyk B. 2015. Faunistycznie ważne obserwacje ptaków na Śląsku w roku 2014. Ptaki Śląska 22: 192–249.
- BirdLife International. 2015. European Red List of Birds. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- Błąd A., Kajzer Z., Jędro. G. 2000. Zimowe obserwacje rybitwy czubatej *Sterna sandvicensis* w Polsce. Not. Orn. 41: 327–328.
- Chodkiewicz T., Chylarecki P., Sikora A., Wardecki Ł., Bobrek R., Neubauer G., Marchowski D., Dmoch A., Kuczyński L. 2019. Raport z wdrażania art. 12 Dyrektywy Ptasiej w Polsce w latach 2013–2018: stan, zmiany, zagrożenia. Biul. Monitoringu Przyrody 20: 1–80.
- Crampton S. (ed.). 1985. The Birds of the Western Palearctic. Vol. IV. Oxford University Press, Oxford.
- Dayton J., Ledwoń M., Paillison J.M., Atamas N., Szczys P. 2017. Genetic diversity and population structure of the Eurasian whiskered tern (*Chlidonias hybrida hybrida*), a species exhibiting range expansion. Waterbirds 40: 105–118.
- Glutz v. Blotzheim U.N., Bauer K.M., Bezzel E. (eds). 1982. Handbuch der Vögel Mitteleuropas. Band 8/II. Charadriiformes (3. Teil). Sternidae–Alcidae. Wiesbaden.

- Gochfeld M., Burger J. 1996. Family Sternidae (terns). In: del Hoyo J., Elliott A., Sargatal J. (eds). Handbook of the Birds of the World, vol. 3, ss. 624–667. Hoatzin to Auks. Lynx Edicions, Barcelona.
- Gwiazda R., Ledwoń M. 2015. Sex specific foraging behavior of the Whiskered Tern (*Chlidonias hybrida*) during the breeding season. *Orn. Fenn.* 92: 15–22.
- Juana E., Garcia E. 2015. The Birds of the Iberian Peninsula. Bloomsbury Publishing.
- Kaczorowski G., Czyż S. 2013. Awifauna doliny Górnej Pilicy na odcinku Pukarzew-Konieczpol w latach 2000–2010. *Chrońmy Przyr. Ojcz.* 69, 5: 371–395.
- Kawa P. 2004. Ptaki zbiornika retencyjnego w Rzeszowie i terenów przyległych w latach 1983–2003. *Ptaki Podkarpacia* 10: 25–52.
- Kirwan G., Demirci B., Welch H., Boyla K., Özen M., Castell P., Marlow T. 2010. The Birds of Turkey. Bloomsbury, London.
- Komisja Faunistyczna 2008. Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 2007. *Not. Orn.* 49: 81–115.
- Latraube F., Mortreux S., Bretagnolle V. 2006. Early results from ringing Whiskered Tern *Chlidonias hybridus* chicks in the Brenne (in French). *Alauda* 74: 271–274.
- Lebert T., Ouweneel G.L. 1976. Winter observations of Whiskered Terns *Chlidonias hybrida* on the Rumanian Black Sea-coast. *Limosa* 49: 24–25.
- Ledwoń M. 2011. Sexual size dimorphism, assortative mating and sex identification in the Whiskered Tern *Chlidonias hybrida*. *Ardea* 99: 191–198.
- Ledwoń M., Betleja J., Stawarczyk T., Neubauer G. 2014. The Whiskered Tern *Chlidonias hybrida* expansion in Poland: the role of immigration. *J. Ornithol.* 155: 459–470.
- Mees G.F. 1977. The subspecies of *Chlidonias hybridus* (Pallas), their breeding distribution and migrations (Aves, Laridae, Sternidae). *Zool. Verhandelingen* 157: 3–64.
- Meininger P.L., Atta G.A.M. 1994. Ornithological studies in Egyptian wetlands 1989/90. FORE-report 94-01, WIWO-report 40.
- Nitecki C., Jakubas D., Typiak J. 2013. Awifauna jeziora Druzno. W: C. Nitecki (red.). Jezioro Druzno – Monografia Przyrodnicza, ss. 113–190. Wyd. Mantis, Olsztyn.
- Rufay X., Rufay V., Dramm P. 1998. L'hivernage de la Guifette moustac *Chlidonias hybridus* en France continentale. Période 1973–1996. *Ornithos* 5: 36–38.
- Sighele M., Lui F. 2004. Wintering of Whiskered Tern, *Chlidonias hybridus* in Peschiera del Garda (Verona, Northern Italy) on Lake Garda and review of the wintering records in Italy. *Riv. Ital. Orn.* 74: 85–88.
- Tomiałojć L. 1990. Ptaki Polski. Rozmieszczenie i liczebność. PWN, Warszawa.
- Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. PTPP „pro Natura”, Wrocław.
- Ustrnul Z., Wypych A., Jakusik E., Biernacik D., Czekierda D., Chodubaska A. 2018. Biuletyn monitoringu klimatu Polski. Grudzień 2018. Instytut Meteorologii i Gospodarki Wodnej – Państwowy Instytut Badawczy. Wersja elektroniczna na stronie: www.imgw.pl. – data dostępu 14.01.2020.
- <https://www.cherrug.se/nature> – data dostępu 10.01.2020
- <http://www.tarsiger.com/> – data dostępu 10.01.2020

Tomasz Tumiel, Grzegorz Grygoruk
Towarzystwo Przyrodnicze Dubelt
Juszkowy Gród 17, 16-050 Michałowo
tomtum@op.pl

Arkadiusz Sikora
Stacja Ornitologiczna Muzeum i Instytut Zoologii PAN
Nadwiślańska 108, 80–680 Gdańsk
sikor@miiz.waw.pl